1. számú függelék

A kötet kritikái és fogadtatása

c) A kötet kritikái és fogadtatása

Egyetértés 1909. dec. 25.; XXXXIV. évf. 305. sz. 15. – Irodalom

Ady Endre:
– Szeretném, ha szeretnének –

Ady Endre művészi munkáját, ha új verskötetén keresztül nézzük, találunk benne nagy-nagy finomságokat, életmélységekbe leszállást és kilátómagaslatokra emelkedést, régi erőt és friss szépségeket. „Szeretném, ha szeretnének..." – vallja Ady és ezért a kötetnyi poézisért követelheti a szeretést. Az igazi lírikus őszinteségével adja oda magát: fájdalmát, lelkesedő ujjongásait, panaszos sírását, harcos vágyát. Úgy, ahogyan ebben a kötetben megjelenik Ady költészete, minden sajátossága kiemelkedik benne, minden ereje és egész bátorsága kicsendül a soraiból. Dinamikájában ezt a költészetet még mindig a fejlődés meredekén fölfelé haladónak látjuk. Nem azért, mert utolsó, – de azért, mert legfejlődöttebb: a legszebb kötete Adynak a „Szeretném, ha szeretnének". Nem úgy érzi azt az ember, mintha újra hallaná a régi muzsikust és elfelejtve ez elpengett melódiákat, azt hiszi, hogy az a legszebb, amelyet most hallott. Nem. Hideg-objektíven, távolságokat átfogó nézéssel, dinamikába való belélátással kell kimondani, hogy Ady Endre odáig jutott el, ahol az új kötetével áll. Nem tudjuk: a perspektívája lett-e szélesebb, az ereje tömörebb, az érzése mélyebb – de tudjuk, hogy egy kötetében sem volt annyi elgondolásban, kifejezésben, megérzésben gyönyörű verse, mint ebben. Olvasás közben az volt az érzésünk, hogy itt bontakozott ki igazán ez az ember, aki „sem utódja, sem boldog őse, sem rokona, sem ismerőse" – senkinek, aki ő maga, Ady Endre és éppen ezért: művész. Egyedülvaló, magából teremtő. Nem tart rokonságot senkivel, de igaz magával szemben. A nagy individualista, aki a művészetében egyet akar, egyre törekszik, hogy magát élje (és élje egészen), magát énekelje és magát írja. A versei: Ady Endre ritmusban, rímben, formában kiforrva. És ezt az egyéniséget, aki enynyire önmaga, egy kötelék mégis rokonná kapcsolja az emberekkel, velem, veled, mindenkivel, aki itt él és itt érez. Az a kapocs: az az erős fölszívó képesség, amely annyira be tudja lélegzeni a ma levegőjét, amely az övé és a mienk is. És mert megnyilatkozik a poézisében a ma, minden vágyával, törekvésével, panaszával és ujjongásával. – Az ő vágya, törekvése, panasza és ujjongása a mienk is. Az „Esze Tamás komája" riadó és a mi riadónk, harcos hadi kürtök zengésével ható. És vallomásában: „Akarom: tisztán lássatok" ott van a mi feleletünk is. Költő őszintébben nem beszélhet, mint ebben a versben Ady. „Fehér lány virág-kezei" a legszebbek közül való, amit valaha irt. És a „Fedjük be a rózsát" csodálatosan finom és virtuóz-formás. És a koronája a kötetnek „Az ágyam hivogat." Erről a líráról lírát lehetne irni. Ez a vers a magyar poézis egyik remeke.

Ady Endre új kötete a Nyugat gyönyörű kiadásában jelent meg. Ára 3 korona.

NN 1909. dec. 25.; XII. évf. 17. – Irodalom. Művészet – *Miklós Jutka*

Ady Endre: Szeretném, ha szeretnének

Hálás vagyok azoknak, akik megnevettetnek. De még hálásabb vagyok azoknak, akik megríkatnak, akik összeszorítják ujjaikkal a szívemet, hogy a belőle kiszorított könnyek szökőkút vizeként szökkenjenek föl és csorduljanak ki a szememen át. Ezek a könnyek azok, amik magukkal mosnak minden salakot, ami szívünkbe ülepedett és nehézzé tette; amik után oly tisztára mosva áll és tágul a szívünk, mint egy református templom fehérre meszelt hajója.

Ady Endre. Amit Magyarországon egy ember elérhet, ez az ember (nem írok héroszt: megtisztelem őt azzal, hogy annak nevezem ami: embernek) – elérte. És azt hittük, amit Magyarországon egy ember, ha a legemberebb ember is, adhat – immár megkaptuk tőle. Ady Endre fölrázott és extázisba ejtett, magával ragadott és összetört, kétségbeejtett és iriggyé tett és újra visszahódított bennünket. Mi lehetett még hátra? Mi következhetett még? Az, ami következett: hogy most a szívünk mélyéig meghat bennünket. Mit kezdhet valaki azon a monteveresti magaslaton, ahova ő fölöklözte magát? Várunk. Zeusnak álmodja é majd magát és mennykövekkel hajigálózik? Kinevettük volna. Tovább törtet összeszorított fogakkal szent turista-lázban? Szántuk volna. Elszédül fönt és baktat óvatosan lefelé? Megvetettük volna. Egyiket se cselekedte. Leült a hóra, leült a jégre, kezére hajtotta a fejét és sírt és mi vele sírtunk. »Gyertek hozzám és tanuljatok dideregni.« Ó vacog a fogunk és a szívünk olyan jól megtanít bennünket a veledidergésre. Soha így még senki se fázott, soha félelem verejték senki testét így ki nem verte, soha, soha ember így még nem félte Élet szeretője ölében másik szeretőjét, a Halált.

És mind e húrokat, amit idáig döngetett (mert hiszen ő nem pengette, ő ökölle csapkodta a szíve és lantja idegeit,) leoldja a hegedűjéről és egy grandseigneuri mozdulattal dobja oda a »havas semminek«. Vegye föl, aki akarja, ő vérpiros fátylára gyászfátyolt aggat, ő új húrokat rak föl, halk, szép, könnyes, sordinós húrokat, s miken könnytől fátyolos hangon dalolhgt (sic!) a falusi ködről, a napokról, amik egyre hosszabbá lesznek (pedig: »hegyes karó minden óra és sötét vasmázsák hullva, rengve, verik a fájást a szívembe«), a két hegy közt égre nyíló sebről, a völgyről, ahol mint egy véres pojáca, forog az alázatosság langy esőjéről, amely lelkét tisztára mossa s a fölséges emlék-ízekről, amiket a Halál előtt, ím, ínyében újra érez.

A vér és arany nagy áriájának lobogó tüzét kioltották a könnyek és ő most csukló hangon Beethovenes, gyászindulós dübörgő pompában dalolja a könnyek nagy áriáját.

Egy nagy félés ez a könyv, félés az Élettől, félés a Haláltól és félés, mindenek fölött félés – a legyőzetéstől. »Ó jaj nekem, ha elporoz mellettem győztesek hada!«

Ady Endre ne féljen. Ahova ő feljutott, az irdatlan, fehér magasságokban nem »porzik« el ő mellette senki ember fia. Mert mire mellé fölér, elfogy a lélegzete, megroggyan a térde és csak annyi ereje marad, hogy megszorítsa az ő kezét, búsan, megértően és szeretettel.

PN 1909. dec. 25; CX. évf. 305. sz. 98–99. – Új könyvekről – *(b.e.) [Bányai Elemér]*

Ady Endre új kötete. A legkülönösebb irodalmi jelenségek egyike, ami Ady Endre körül immár négy éve folyik. „Uj versek" című kötetével tört be vidékről „Uj időknek uj dalaival" a központi hivatalos irodalomba, a pestibe, ahol mindenki számára a sikerek és elismerések eldöntetnek. Azóta kiadott három kötetet, „Vér és arany", „Illés szekerén" s legújabban „Szeretném, ha szeretnének" címen, nyugalom azonban éppen úgy nincs körülötte ma, mint négy év előtt. A magyar irodalomban példátlanul álló az a szilaj háborgás, melyet a megjelenés keltett. Költőről soha ennyit nem beszéltek még s ideszámítva Petőfit is, egyetlen író sem volt, akit annyira égig emeltek és annyira támadták volna. És fogják még sokáig, mert vele szemben nem lehet ötven percentes álláspontot elfoglalni. Vagy megértik s akkor szeretni fogják, vagy nem értik meg, s ak-

kor továbbra is gúnytáblája marad mindazoknak, akik régies ízlésük, makacsságuk, egyszerűbb lelki alkatuk, vagy politikai érdekeltségüknél fogva eddig is csak egy világba belelármázó embert láttak benne. A dolog azonban úgy áll, hogy az Ady-vitában már ez a kontra bemondás sem jelent valami sokat, mert mialatt irodalmi és politikai ellenfelei agyba-főbe verik őt az erköles, haza, jó ízlés és a tiszta magyarság szent nevében, hívei, akik jóval nagyobb temperamentummal, rajongással és szervezettséggel, sőt tanulsággal, harcolnak mellette, lapokat, könyveket, ünnepi számokat, zenéket mozgósítanak s meg tudják értetni, hogy Petőfi óta a magyar lírának ő az első szenzációs jelentkezése. Aztán a hatása is figyelemreméltó. Fiatalabb költők mind betévednek az ő boltjába, s kénytelenek tanítványai lenni, mert, ahogy Petőfi lenyűgözte a maga költőtársait és az utána jövő nemzedéket, Adyban is szuggesztív erők vannak, melyek elől csak az erős tehetség képes kitérni. Ha húsz vagy harmine évvel előbb születik, s azzal a készlettel jön, amivel most beérkezett, még csak nem is kétség, hogy a legrettenetesebb sors ő reá vár. Vajda János, Reviczky Gyula, Tolnai Lajos, Komjáthy Jenő, Kiss József irodalmi grófok és bárók lehettek volna az ő sorsához képest s talán még az sem lehetetlen, hogy könyveit hatóságilag elkoboztatják. Ma is megtennék neki sokan ezt a szívességet, de már nem lehet. Nagy szó, finom szó, érdekes szó: de nem lehet! Elkéstek vele. És hiába való minden vészkiáltás, jelenlétét s mindazt, amit ez a jelenlétel irodalmi, társadalmi és politikai dolgokban jelent, kénytelenek tudomásul venni, mert jelen vannak már a közvélemény nagy részében is azok az eszmék, melyekben minden újabb mozgalomnak a gyökere van.

Az íróifjúság érezte meg legelőször, hogy az Ady elbuktatása egy volna mindannak, ami konvencióellenes, bátor, új és a művészi szabadság jogaira törő, – veszedelmes eláztatásával. És sietett tömegesen demonstrálni mellette s ebben a demonstrációban megadta mindazt az elismerést, ami dukál neki. Meghatóbb, szebb és önzetlenebb harcot a magyar irodalomban még alig vívtak a talentum jussaiért, holott sokáig tartott a küzdelem és lekötött, pénztelen, befolyásnélküli embereknek kellett a lelkiismeret tüzeit gyűjtogatni méltóságos, akadémiás, förendes, főpapos, nagyon sok pénzű és nagy vállalatú urakkal szemben. Az Ady-ügy ezzel el van intézve idáig. Az irodalomban nem kérdéses többé az ő talentuma, a publikumnál pedig, ha lassan is, de mind nagyobb hódításokat fog bizonyos határokig megtenni. Úgynevezett országosan népszerű költő sohasem lesz, még ha nagyobb lármák is fognak történni neve körül, mint eddig voltak. Lirikus lényének komplex volta, érzéseinek végletesen éles és rafinált jelleme csak azokat fogják közelébe vonzani, akik az ő vívódásait és belső válságait átélték. Magyar és pénzverseivel azonban az öntudatosabb tömegek számára nagy utak nyílnak az ő költészetéhez. A posványba és bántó hazugságokba füllesztett hazafias lírában ő ütötte meg azt a korszakos hangot, mely ezt az őszintétlensége miatt diszkvalifikált műfajt ismét a maga nagy fontosságához emelte. Persze még itt is sok félreértések és rágalmak várnak reá, amíg el fogják ismerni, hogy ha nem is a hatvanhetes kiegyezés értelmében, de a maga erős költői lelke szerint, ősrabbinusi szertelenségű átkozódásaiban és a jeremiádoknál és kuruc siralmaknál magasabban járó kétségbeeséseiben, kifejezte a legigazabb magyar lelkek megrendüléseit. Költeményei a „Nyugat" kiadásában jelentek meg s ugyanott 3 koronáért megszerezhetők.

VÚ 1909. dec. 26.; LVI. évf. 52. sz. 1096. – Irodalom és Művészet – *[Schöpflin Aladár]*

Szeretném, ha szeretnének. *Ady* Endre izgató egyénisége körül annyi beszéd, vita, agitálás folyik már vagy két év óta, hogy mindenki elmondta körülbelül mindazt, ami mondanivalója róla volt. Az álláspontok világosan állanak körüle, új anyagot a vitába csak az vihet bele, aki az ellentétet szítani akarja a szemben álló nézetek között. Annyira végre eljutottunk, hogy Ady szokatlan tehetségét, igazi költői hivatottságát ma már nem tagadja senki, aki az egyedül jogosult irodalmi szempontokból szól irodalomról s elvégre mégis csak ez a fődolog akkor, amikor

költőről szó van. Aki még küzd ellene, azt nem annyira a költő műveinek művészi tartalma, mint inkább iránya ingerli ellene, s talán a költő személyes szereplésének egyes mozzanatai, melyek másutt aligha rínának annyira ki, nálunk azonban szokatlanságuknál fogva kihívják az ellentmondást. Ennél minket sokkal jobban érdekel, mit hoz a költő legújabb könyvében, jelent-e ez a könyv pályáján fejlődést? Mindjárt az elején megállapíthatjuk, hogy jelent, mégpedig jelentékeny fejlődést, pontosabban szólva tisztulást, bizonyos zavaró vonásoktól való szabadulást. Mi is jobban beletanultunk sajátos, egyéni formanyelvébe, őbenne is kiérlelt a fejlődés egy s más kiforratlanságokat. Hangos jajveszékelése, melynek régebbi köteteiben, igaz, néhány az emberi lélek mélyeiből feltörő hangot köszönhettünk, de amely kevésbé szerencsés órákban éppen zajosságával gyanút keltett maga iránt, most halkabb s ezért művészibb fájdalommá nemesedett, dacos, elkeseredett magyarsága megtisztult a túlzásoktól, melyek révén annyian félreértették, s a fáját fájdalommal szerető, sorsát remegő aggodalommal néző magyar ember igaz és őszinte szavait mondatja vele, a keserű ízű, duhaj tobzódásnak alig van nyoma is új könyvében. S mindez a fejlődés anélkül ment végbe, hogy egyik legfőbb ereje: közvetlensége csak egy parányit is elhűlt volna. A költő fejlődött s vele fejlődött költészete. Örömmel és elégtétellel jegyezzük ezt fel mi, akik elejétől fogva bíztunk benne, hogy meg fog szabadulni azoktól a ballasztoktól, melyek inkább a költő helyzetéből, mint egyénisége természetéből folyva, önmagával s olvasóival való tisztázódását megnehezítették. Most már igaz művészettel s az igaz művészetet jellemző egyszerű eszközökkel tudja megoldani a legnehezebb művészi problémákat, kifejezni a legnehezebben kifejezhető érzés-árnyalatokat. Régi nagy ereje, a színes, mindent kifejezni tudó nyelv megmaradt: egy sorba most is egész gondolatsort tud tömöríteni, egy inverzióval, egy-egy szónak kissé szokatlan elhelyezésével most is ki tud fejezni olyan érzés-árnyalatokat, amelyekre eddig hasztalanul kerestek kifejezést, szavak, szólamok, fordulatok új színt, értéket, szépséget kapnak a nyelvén. Új, meglepő, színes képeknek egész seregét hozza most is, majd minden versében találunk ilyet. Aki megtanulta az ő gondolata járását és formanyelvét követni, az lépten-nyomon új szépségekre bukkan verseiben. A magyar bánatot tükrözi egy bokor verse, azt a keserűséget, amely mindig belevegyül magyar érzésünkbe s amely ezredévi szenvedés öröksége lelkünkben; a szerelemnek kielégíthetetlensége, amely a teljes eggyé forradás lehetetlen vágyába hajt két, különnemű embert, a költőnek hányódása az önmagában való bizakodás magaslatai és az önmagán való kétségbeesés mélységei között, szeretete az elnyomottak, szegények, szenvedők iránt, a falu nyomasztó, ködös, téli képei s az Istennel való pogány vívódás, amely nem tud beleilleszkedni a dogmába rögzített vallásosságba, de Istentől elfordulni sem tud s néha a kálvinista zsoltár hatalmas erejű hangján szólal meg ajkán, – ezek adják témáinak javarészét. S a kötet száznál több verse között, ha vannak is értékre, erőre különbözők, alig van egy is, amelyben nem volna meg az igazi művészet fényének legalább a villanása.

Alkotmány 1909. dec. 30.; XIV. évf. 308. sz. 10. – Karácsonyi verstermés – *Hangay Sándor Adynak* ez a könyve az előbbiekhez határozott haladás. Sejt és érez. De az érzelmei itt már sokkal tisztábbak, differenciálódottabbak s ami nála eddig a legbántóbb volt, kezdi pózait levetközni. Gondolatai mélyültek, költészete nyílegyenes irányt és mélyebb medret vágott a hazai talajba. Látkörének horizontja mind messzebb és messzebbre ver határt s bár még most is teleaggatta verseit túlontúli cifra sallangokkal, mégis mindenhol egyéni s még a hibáiban is élvezhető. Nyelve, jelzői színesek, újak s gyakran a zsoltárok erejét viszi beléjük. *A föl-földobott kő*, az *Áldassál emberi verejték*, de különösen *Az Uraknak Ura* intelligens tehetségéről tesznek tanúbizonyságot. Nagyobb önkritikával, több megválogatással könyve értéke csak nyert volna.

Magyar Dél 1910. január 1.; 1. sz. – A Nyugat új könyvei

Ady Endre: Szeretném, ha szeretnének. Ady Endre neve – s ez ma is már sablonos megállapítás: fogalom. Szegény Tóth Béla, az Ady Nyugat és Kelet között kalandozó lelkével annyira rokonlelkű, írt először az „Adyendreségről". Azóta ez a fogalom tisztázottabb lett, s a válaszfal, amelyet a magyar irodalomban emelt, még magasabb, még lebonthatatlanabb.

A Nyugat Ady-száma annak idején tökéletes portrét adott Adyról. A hozzája írt kommentárok talán revízióra szorulnak máris, – de a kép nem változott. Talán más megvilágításokba kell állítani ... más semmi. Babits Mihály írta, ha jól emlékszem, hogy minden verse egy tájkép a költő lelkének vidékeiről. És ha egymásután olvassuk Ady új kötetének a verseit, úgy járunk, mint Tatrangi Dávid, Jókai fantasztikus hőse: egy óra alatt a legkülönfélébb, legcsodálatosabb, legmerészebb, leggyönyörübb tájakat barangoljuk be.

Az első ciklus és a negyedik: haditáj: az Esze Tamás ivadékának gyönyörű harcaiból. Van itt egy vers – egy felséges haditudósítás, egy grandiózus győzelmi induló, csupa erő, kép, szín, zene: a Gyáva kakasként fut az ellen – kezdetű. A „Rendben van Uristen" ciklusban tüzes skálájú harcos versek után itt nyugalom honol, alázat, bibliai csend, prédikátor-áhitat.

Vérveres tájak felett repülünk aztán. Asszonyversek, „Léda asszonynak, akit hiába hagynék el már s aki hiába hagyna el engem, mert ma és mindörökké ő lesz: az asszony". Forró, fojtott levegő csap ki ezekből a versekből: a szerelem – minden, az egyedüli valóság.

Trópikus tájak következnek, a „Hágár oltára"-ciklus, s a legvakítóbb tájakon repülünk e versek nyomán, míg elérünk a lelke szédítő csúcsáig. A cél:

Szeretném magam megmutatani,
Hogy látva lássanak,
Hogy látva lássanak.

Ezért minden önkinzás, ének:
Szeretném, ha szeretnének.
S lennék valakié,
Lennék valakié.

Tudom, amit itt írtam: nem kritika. De ez a kötet a legértékesebb, legszebb magyar verskötet, ami – nem merem megírni, mióta megjelent.

Kelet Népe 1910. január 19.; II. évf. 1–2. sz. – Irodalom. Müvészet. – *Németh Andor*

Ady Endre: Szeretném, ha szeretnének

Már most: mit írjak rólad, kedves Ady Endrém? Bús dérharmat borítja a mezőket: mit írjak Ady Endre? Szomorú, lemondó sorokat (öreg fiú, agg oroszlán, hullnak a körmök, de melegebb a szív és óbb a bor) vagy banalitásokat, újra csak azt – (szépek, nagyon szépek Ady Endre új versei. Fájnak, sírnak, de nem elégítenek ki). Vagy kitörve, keserűen (Az istenit, csürhe had, ne bántsátok A. E.-t Eh ...) Elegánsan, nemesen és hidegen.

Íme: egy ember: nem utóda, nem boldog őse, nem rokona, nem ismerőse senkinek. (Utódai ...fuj, fattyuk. Hagyjatok békében. Rokona kettő van.) Tisztáznunk kell azt a kérdést, kije a magyar irodalomnak Ady Endre és mit adott néki.

Ismeritek azt a részeg parasztot, aki hazamegy a korcsmából és véresre veri a feleségét? Azt hiszem, drága olvasóm, ez a magyar típus vajmi gyakori. Vagy: bor melletti alkonyos, drága diskurzusok. Piros bor ül a kancsóban, alig egy-két gyűszűnyi.

Hát: van egy költőnk, akiben többé-kevésbé összegyűjtvék az emberiség összes bűnei. (Sok bűne van: kérkedő, gyáva, asszonyos, jajgató.) De: őszinte, és hivő.

De hibáihoz és erényeihez nekünk nincs szavunk. Valljuk és hisszük: a legszebb magyar verseket ma Ady Endre írta. Mert bűnös ember: legszebbek önvallomásai. Mindnyájan bűnösek vagyunk, édes híveim és Ady Endre: Ego te absolvo in nomine patris et filii es spiritus sancti. Amen.

*

Mit ad nekünk új könyvében. Önmagát. szeretné, ha szeretnék. (Negyedik nagy könyve. Az Uj versek: fiatalos, neki merés. De remekszép gondolatok. Vér és arany: harcos ember könyve. Benne van mindaz, ami szép és mindaz, ami rút. Jöttek Illés szekerével a zsoltármű versek. Most itt van újra a Vér és arany. Valahogyan transponálva).

Isten, bor, nő, asszony, betegség: Ady Endre lelkes társai újra felbúgnak. Az isten már nem Mammon, nem is Baal és nem a fehérszakállú agg. Valami nagy ismeretlen, akit most sírva kérd:

Ki akarta, hogy megtagadjam
Örök Sionát messzehagyjam,
S visszakolduljam magamat
Öregen, ismét unt kegyébe?

Lelkes képem kinek a képe,
Kinek borulok én elébe,
Mikor már minden elhagyott,
S nem tudom, ő van-e valóban?

Igy hull, mint hervadt fűszál a sarló elé, rebegve: Rendben van, Uristen. Ezek az imái. Szelid, – gyermekimák. (Adj csöndes éjt szüleimnek, adj csöndes éjt mindenkinek, Ámen.)

Szerelme: ma már nem vad és nem tüzes. A múltba néz és himnusza ez a vers:

Mindig ezt az asszonyt szerettem
Szájában és szivében voltam
S ő volt a szám és a szivem,
Mikor ittasan kóboroltam
Kárhozottan, a váradi éjben.

Mert lírikus: egyáltalában nem tartjuk következetesnek. A vén komornyik nyitja-csukja szive ajtaját. Apró örömök szöknek ki s be rajta.

Ilyen ő és így ír. Mit várhatunk még tőle? Egy verskötetet, melyben a legegyszerűbb, legközvetlenebb beszédben sírja el bújáit-bajáit. Ez meg fog történni a jelek után ítélve. És akkor, amikor nemcsak a legműveltebbek, de a nép minden tagja gyönyörrel élvezheti ma még nehéz, szimbolikus beszédét, akkor felesleges lesz cikkekben, könyvekben hirdetni azt, ami előttünk már rég természetesnek látszott. Hogy Ady Endre nem utóda Csokonainak, nem utóda Vajda Jánosnak, akikhez nagynéha félve hasonlítgatják, hanem méltó párja és társa Berzsenyi Dánielnek. (Tort ülök az elillant évek szőllőhegyén, s vidáman buggyan – Torkomon a szüreti ének.)

Várjuk az új Ady könyvet: adott már ő nekünk sokat – szépet, furcsát, keserveset, – de még valamit tartogat. *(„Nyugat" kiadása. Ára 3 korona.)*

A Jövendő, 1910. febr. 15. I. évf. 2. sz. 21. – *(g. j.) [Gonda József]*

Szeretném, ha szeretnének
(Ady Endre legújabb versei. A „Nyugat" kiadása. Ára 3 korona.)

Az *Illés szekerén, Vér és arany, Uj versek* után ez a negyedik kötet verses-könyve *Ady* Endrének. Ugyanazok a hangulat-gazdag, költői formába írott, színekbe pompázó, csengő, lüktető ritmusok ezek, mint *Ady* Endre előbbi versei, legfelebb a külső látóköre, érzésvilága, gondolatgazdagsága szélesebb és intenzívebb. A *»Szeretném, ha szeretnének«* verses-kötet a legértékesebb, leghatalmasabb Ady-versek gyűjteménye. Aki megakarja ismerni ezt az Istenadta, eredeti költőt, az e kötet ragyogó poémáiból is teljesen megismeri. Lobogó, daliás, hetyke, leventés kurucdalok, forró szerelmi-dalok, bölcselkedő költemények, vallásos dythyrambok, az Élet ezer és ezer színes hangulata cseng-bong a mesterien szőtt rímek között, magával ragadó, szenvedelmes erővel, fiatal, forró pátosszal. A fájdalom borongó hangján mondja a kuruc: »Tiz jó évig a halálban, Egy rossz karddal száz csatában, Soha-soha hites vágyban, Soha-soha vetett ágyban. – Kergettem a labanc hordát, Sirattam a szivem sorsát, Még sem fordult felém orcád, Rossz csillagu Magyarország! – Elbocsát az anyánk csókja, Minden rózsánk, véres rózsa, Bénán esünk koporsóba, De *igy* éltünk – *vitézmódra!*«

A nagy bohém, a gőgös mámor-fejedelem s a mélyen látó cinikus filozóf együtt szólal meg a *Budapest éjszakája szóló* című versében. »Budapest éji nagy álmát hozom, Be vig város vagy én bus városom, Zsibbadtan tapint fáradt két kezem, Cigánnyal, borral, nővel érkezem. – Én hozom az álmot, Léthe vizet, És Budapest ujjongva, dalolva fizet, Bizáncban is nőtt feledés moha, De igy feledni nem tudtak soha. – Itt mintha a vig halál lengene, Szinház, kávéház, cigány, bor, zene, Csók, ájulás, láz és mai siker, Mit bánjuk ma, a holnap mit mível!«

Lobogó vére, forró életszeretete, féktelen temperamentuma sír, követel, tépelődik és átkozódik az *Aki helyemre áll* című gyönyörű versében: Lehet-e, lehet-e Hogy jön még ájult tüz-nyár, Bugó-csillagos éjek S hogy én – Én már ne éljek? És majd szürik a bort, Pompás, aranyos őszben S ittasan, tarka lombok Hulltán én nem borongok. S meleg asszony-szalon Integet ki a télbe, Lágy pamlag, égő illat S ide nem engem hivnak! – Átkozott legyen az, Aki helyembe áll majd, Inyére méreg hulljon, Két szeme megvakuljon. Álljon el a szive. Süketen tétovázzon, S ha tud majd asszonyt lelni, Ne tudja megölelni!«

A korát megértő, a jövőbe látó, finom poéta lélek satyrája korbácsolja a társadalmat a *»Proletár fiu verse«* cimü költeményében. – Az én apám reggeltől estig, Izzadtan lót-fut, robotol, Az én apámnál nincs jobb ember, Nincs, nincs sehol. Az én apám kopott kabátu, De nekem uj ruhát veszen S beszél nekem egy szép jövőről, Szerelmesen. Az én apám bus, szegény ember, De ha nem nézné a fiát, Megállitná ezt a nagy földi Komédiát. Az én apám ha egyet szólna, Hajh megremegnének sokan, Vigan annyian nem élnének, És boldogan. Az én apám dolgozik és küzd, Nála erősebb nincs talán, Hatalmasabb a királynál is, Az én apám!«

Vallásos verseiben mély gondolataival, a mulandóság szomorúságától áthatott érzéseivel s melankolikus sejtelmességével lep meg, bölcselmi költeményei pedig a nagy látókörü, sokat szenvedett, sokat csalódott idegember frappáns lelki megnyilatkozásai. Az *Anti Krisztus utja* című versében így énekel például: »Büneim, mint pokol pálmái, Égverő bujasággal nőnek S mégis mint bölcsös kisdedet, Mosolyogva engedem át, Egész valómat az Időnek. Az Időben, uj emberekben, Több lesz a megérző nemesség, Bünös testem nyelje el a föld, Bünös, nagy példám a Jövő S az Időben megszenteltessék! Kedves ut, fölséges mégis, Ez már az Anti Krisztus utja, Aki elvásik feketén, Muszájul, szörnyen másokért, Hogy a Jövőt, fehérnek tudja.«

Ady Endrét azonban így, rövid idézetekből senki sem fogja sem élvezni, sem megérteni. Ady Endrével foglalkozni kell, a lelkébe kell nézni, a gondolatvilágába kell helyezkedni a ver-

seinek olvasásával s aki odaadja az ő szárnyaló, merész, új, gondolatokat nemző Múzsájának a lelkét, aki foglalkozik igaz ambícióval az ő felettébb komplikált intellektusának a kihámozásával, az Ady Endrében megtalálja *az új Magyarország legegyénibb, legérdekesebb, legmegragadóbb poétáját, megtalálja azt a nagy, elszánt, várvavárt reformátort, akinek a már oly tartalmatlan, annyira konvenciókon nyugvó s annyira elszabolcskásodott, magyar líra megváltására végre el kellett jönnie.*

A Polgár, 1910. márc. 11.; VI. évf. 59. sz. 2. – Új könyvek – *Jákó János*

»Sem utódja, sem boldog őse, sem rokona, sem ismerőse nem vagyok senkinek, nem vagyok senkinek. Vagyok, mint minden ember: fenség, észak-fok, titok, idegenség, lidérces, messze fény, lidérces, messze fény. De jaj, nem tudok igy maradni, szeretném magam megmutatni, hogy látva lássanak. Hogy látva lássanak. Ezért minden: önkinzás, ének: szeretném, hogyha szeretnének s lennék valakié ... lennék valakié«.

Ezek a bevezető sorai Ady Endre verskötetének. »Szeretném, ha szeretnének.«, – az a címe. Annak a harcos fiatalságnak, amely új célokért: új szépségek, új gyönyörűségek föltárásáért harcol, Ady Endre a kikiáltott vezetője. Az ő neve köré csoportosul az új magyar irodalom; mindazok a kíméletlenségek, korlátolt megbántások, amik a harcos kedvvel ébredő, frissen sarjadzó magyar irodalmat rosszindulatú aggok részéről érték: Ady Endre felé irányodtak a legelszántabban. Eredménytelenek voltak ezek a támadások, az új magyar irodalom a megértők nagy táborát hódította maga köré; az elszánt, kemény és rosszindulatú támadások már csak elkeseredett, tehetetlenül vergődő hangokban törnek ki.

El kellett mindezt mondani, hogy ez a prológus, amit Ady Endre a könyve elé írt, odaragyoghasson mindenki elé, aki talán nem ismeri az új magyar irodalom gyönyörű harcainak a történetét. Új időkben, diadalmas időkben íródtak ezek a sorok, amikor Ady Endre nevét szerető csodálattal emlegetik. És az, ami ezek után a sorok után következik: a magyar versírás diadalmas szépsége. Új formák, új színek, új dallamok, amik megszámlálhatatlan gyönyörűségekkel rezegtetik meg a szépségekért lihegő idegeket; kemény, erős és izzó poézis, amely mögül halk muzsikával lopódzik a szívekbe a puha ellágyulás....

Die Karpathen, 1910. márc. 15.; III. évf. 12. füz. 392. – *(O.)*

Andreas Ady: Szeretném, ha szeretnének. Gedichte, im Verlag des „Nyugat" erschienen. Preis 3 Kronen. Budapest 1910.

Der junge magyarische Dichter, der sich den Lesern unserer „Karpathen" schon einmal in einer gelungenen Überlegung Hermann Roths vorgestellt hat, hat in diesem neuen Gedichtband wieder den Beweis seines hohen Könnens niedergelegt. Nicht allzu modern, nichts von all dem, was man süß und weich nennt. Aber er findet eigene, sonderbare Wege und wirbt mit allen Mitteln der modernen Verstechnik um unser Gefallen. Es geht eine reiche musikalische Wirkung von den Versen aus, sei es daß er in den Farbenprachten der Großstadt schmelgt, sei es, daß er vom Dorfnebel seines Heimatsortes singt. Er ist weder Prärafaelit noch Impressionist. Nichts verschmäht er, was Afekt und Sensibilität erhöht. Eher Dehmelisch als Hugo v. Hoffmannsthalisch. Aber er ist immer ein Patriot und das ist charakteristisch.

Ich kann es nicht unterlassen, auch gleichzeitig etwas über den „Nyugat"* zu sagen. Es ist die ungarische Schwesterzeitschrift der „Karpathen", im selben Jahr geboren wie diese. Sie

---

* „Nyugat", Hauptredakteur Ignotus. Erscheint halbmonatlich. Halbjahr-Abonnement 10 K Zu beziehen durch jede Buchhandlung.

ist das vornehmste magyarische Organ mit rein schöngeistigem Charakter, das die Jungmannschaft zu ernster Arbeit vereint. Für die Weite des Horizonts, Plan und Ziel des Ausbaus möge nur einiges aus dem Inhalt des letzten Heftes zeugen: Andreas Ady: Gedichte. Viktor Cholnoky: „Das Blut des Vogels Alerion" (Novelle) Arthur Bárdos: Goethe, der Regisseur. Michael Babits: Stilistik und Rhetorik im Obergymnasium. Andreas Ady: Gott in der Literatur. Desiderius Jász: Max Regner [sic!] u.s.w. Wer sich für das moderne Leben in Ungarn interessiert, wird hier vollkommen befriedigt.

[*Ady Endre: Szeretném, ha szeretnének.* Versek, a Nyugat kiadása. Ára 3 Korona. Budapest 1910.

Az ifjú magyar költő, akit olvasóink már megismerhettek Hermann Roth sikeres fordításában, ezzel az új kötetével ismét bizonyította kiváló képességeit. Nem túlságosan modern, semmi olyasmi, amit édeskésnek vagy lágynak nevezhetnénk. De saját, különös utakat talál, és a modern verstechnika minden eszközét felhasználja arra, hogy megnyerje a tetszésünket. Költeményeiből bőségesen árad a zeneiség, akár a nagyváros színpompáját festi meg, akár ködös szülőfalujáról énekel. Se nem prerafaelita, se nem impresszionista. Semmitől nem riad vissza, ami növeli a hatást és az érzelmességet. Inkább Dehmelhez, mint Hugo v. Hoffmannsthalhoz hasonlít. De mindig jellemző rá, hogy patrióta.

Feltétlenül szeretnék egyúttal a Nyugatról* is szólni pár szót. Ez a „Kárpátok" magyar testvérújsága, ugyanabban az évben született, mint ez. A Nyugat a legfontosabb tisztán szépirodalmi jellegű magyar orgánum, amelyik a fiatal, tetterős nemzedéket fogja össze. Tanúskodjon a legutóbbi szám tartalmából néhány írás címe arról, hogy milyen tág a szellemi látókörük, milyen terveket és célokat szeretnének megvalósítani: Ady Endre: Versek. Cholnoky Viktor: „Az Alerion-madár vére" (novella) Bárdos Artur: Goethe, a rendező. Babits Mihály: Stilisztika és retorika a gimnáziumban. Ady Endre: Isten az irodalomban. Jász Dezső: Max Reger stb. Akit érdekel a mai magyar élet, itt biztosan talál izgalmas olvasnivalót.

Nyugat, főszerkesztő Ignotus. Megjelenik félhavonta. Féléves előfizetés: 10 K. Minden könykereskedésben kapható.]

Nyugat, 1910. aug. 16.; III. évf. 16. sz. 1154–1159. – *Oláh Gábor*

Ady Endre új könyve

A reneszánsz fölfedezte a természetet. Egy ember fölment a hegy tetejére s elragadtatással tett vallást arról a gyönyörűségről, melyet a messze terjedő sokszínű tájék a szemén át a lelkére dobott. Társai először kinevették, később ők is fölballagtak arra a hegyre és ittak az elragadtatás patakjából. Milyen különös! – gondolták az emberek – egy életen keresztül jártuk ezt a csodás világot és nem láttuk, hogy a természet a változatlan szépségek nagyszerű temploma. Milyen megnyugtatóan édességes a kék mennybolt kiterjesztett erőssége fölöttünk, a mezőségek ezerféle zöldje alattunk. Milyen fenségesek a havas tetők, milyen regényesek a tavas völgyek. Alig van fogható szépség a hamvas rózsák bársonyfehérjéhez, diadalmas vöröséhez, arany-sárgájához, tündérszemkékjéhez. Jertek, zengjünk dicséretet a Természethez, mert megnyíltak a mi szemeink! – Shakespeare, aki minden ember foglalata volt egyben, költői példáit hagyta reánk annak a reneszánsz természet-szerelemnek, amely megíratta vele a belmonti holdfényes éjszakát, a veronai szerelmesek hajnalát, Macbeth szörnyű éjszakáját Invernessben, Lear tragikus éjét a pusztá-

---

* „Nyugat". Főszerkesztő Ignotus. Megjelenik félhavonta. Féléves előfizetés 10 K. Megrendelhető minden könyvesboltban.

ban, Helsingőr szellemjáró éjfélét s Titania tündérligetét Athén alatt. Mikor az emberi szellem újnak tetsző útra bukkan, gyermekes túlhajtással, egész a megunásig, nyargalja a fölfedezett igazságot. S mikor az egyik szerelem időszaka lejár, más ösvényre hajlik ösztönszerű érzésével a változatosságban rejlő haladásnak.

A mi nagyszerű századunk, a már időbe hanyatlott 19-ik nyomán, kezdi fölfedezni az embert. A belső embert. Különösen a költészet, az emberiség szívedobogása, hozott föl már is sok titkot, rejtelmet, sok drága gyöngyöt az ösztönök tavából. Eddig a költők jórészt csak tetteket énekeltek, a mi századunk az akaratok és elszánások tudattalan ősforrásaihoz keresi az utat a tudás és a művészet eszközeivel. S hogy megtalálja a sejtett célt: bizonyos az eddig elért sikerekből. Igaz, hogy pl. Shakespeare már behatolt külső városába annak az ismeretlen királyságnak, amelyet emberi léleknek nevezünk; hősei eleven óriás szobrok, akiknek a feje nyitott szerkezet: mindig látjuk, hogyan születik meg bennük egy gondolat, egy elhatározás s hogyan kúszik föl az akarat kerekéig, amelyet meglendítve, összetöri az egész felséges alkotmányt. De mi tovább mentünk máris. Egy-egy elfutó hangulatot, egy-egy nevezhetetlen sejtelmet, amely úgy rezzenti meg az idegeinket, mint az érezhetetlen fuvalom a tó vizét, előreborzongásait ránk szakadó szerencsétlenségeknek, finom híradásait távoli belső viharoknak: magunkon keresztül már szavakba is tudjuk lehelni. Csak sejtetve, mert világos kifejezésről alig lehet itt még szó. A gondolatokon, ezeken a tündéri üveghegedűkön játszás virtuózabbá tétele: az angolok érdeme, ha ugyan lehet ilyenekben érdemet osztogatni. Dicsőségüknek osztályosa az új Franciaország.

Nálunk, magyaroknál, az emberi léleknek különösen gondolati mélységeibe bocsátkoztak le nehányan. A magyar faj: valahogy spekulatív race; csupa láncolat, csupa következetesség a mi gondolat-művészeink szó-szövete. Madách mélyre lát, mert a filozófia tején nőtt fel komoly múzsája. Arany János töprengő lelke is a számotvetésekben a legnagyobb. Már Vajdában érzik valami öntudatlan tébolygás a nagy sötét vizek partjain, a minden-titkok völgyein; nála a gondolat kevesebb, mint az, amit takar.

Az érzések és hangulatok zajlásának, a lélek mezején átvonuló ködfoltok szavakban érzékítésének: Ady Endre az első magyar költője. Rosszul jár az, aki Adyt az eddigi magyar költőkhöz próbálja hasonlítgatni. Nála semmi külső nincs, minden belső. Az előtte élők csaknem untalan a rajtuk kívül esőkből, a természetből, a dolgokból indulnak ki s jutnak el magukhoz; Ady minden jó versében önmagának mintegy a belső házából indul el s jut valahová, rendesen újra önmagához. Ez a legfőbb különbség. Ebből ered a homályosság, a szakadozottság, a gyakori befejezetlenség, a szavak szuggesztív ereje, a fényvillanások, a meglepetések, minden. Érzéskörének kitágulását a Budapest–Párizs–Olaszország nagy háromszögében való futkosása teremti meg. Mennyivel többet láthatott Ady Endre, mint pl. Petőfi Sándor, aki Magyarország zárt kis határai között volt kénytelen átálmodni az elérhetetlen messzeségben rejtőző Nyugat minden álmát. A világotlátás, az idegentjárás fontosságának hangoztatása egy nemzet irodalmi nívójának emelésében: sohasem lehet szükségtelen, különösen nálunk, magyaroknál, akik mindig külső hatásra mozdítottuk lomha lábunkat egy-egy lépéssel tovább. Természetesen, ez nem azt teszi, hogy mihelyest valaki külföldre téved, új magyar Messiásként jön haza. De Ady Párizs nélkül nem volna Ady, bizonyos.

Ahogy a reneszánsz természetfölfedező embere ujjongva talál magára a megnyilatkozó mindenségben: úgy bámul el Ady, mikor benéz a maga lelkén keresztül ezer léleknek mély, titkos tavába. Neki minden ember fenség, észak-fok, titok, idegenség, lidérces messze fény. Azok a képelemek, melyeket a természetbámuló ember a föld és ég jelenségeiből sorozott össze, Adynál a lélek országának belső csodáit kezdik kifejezni. Ha tengert lát: sorsának szomorú jelentését olvassa ki a mozgó habokból, mert a tenger egy nagy kék levél, melyre gonosz böjti szelek fehér habok betűmillióiból írják föl végzetét. Minden gyötrelmes órája hegyes karó, melyekre sötét vasmázsák

hullanak s rengve verik a fájást szívébe. Magábaszállásának óráin kis folyókák hozzák elébe az Úr szakadt kegyelmét s csobog lelkében kedvesen a leesett alázatosság. Lelke fölvert tó, melybe omló bércek görgetik haragjukat, míg be nem temetik. Utána és Lédája után a szomorúság hosszú éjszínű királyi palástja suhog, pirosló bús szerelemsujtással kiverve. Bűnei mint Pokol pálmái, égverő bujasággal nőnek. Szíve szép piros méltóságos ajtó, melyen sokan kopogtatnak; de a vén komornyik jelenti: nincs itthon az úr.

Ezek csak külsőségek, de rajtuk keresztül értheti meg az ember, miben áll Ady kifejező művészete. A leghétköznapibb szavak szürke köveiből rakja föl költészete ünnepi templomát: minden feszességet elfelejt, mert mintegy magának rebegi, sóhajtja, sírja mondanivalóját. A program-témák, az osztályozott hazafiúi, szerelmi, családi érzések, sablonos természeti fölvételek újjászülető húsvétjüket ünneplik dalaiban. A szélsóhajtásnak és az emberi jajszónak, a halavány holdnak és a szomorú emberarcnak: egészen különös jelentése lesz nála. A magyar lírai költészet nemrégi devalvációjának ez a fiatal újságíró új értékekkel, sokszor tisztán csengő aranypénzadóval vet véget, hamarabb, mint a hagyományok útvesztőibe tévedettek csak álmodnák is. Azért olyan hangos az ellenrivalgás, azért olyan zűrzavaros még az igenlés is, nincs két ember Magyarországon, aki ma is egyet hinne Adyról. Minden új kötetével meglepetéseket hoz, s valami nagy tisztuló folyamaton vergődve keresztül, isteni erényekké magasztosítja legemberibb bűneit is. Az a mély bánat, az a szívből sarjadzó szánalom, amely legújabb verseiben olyan egyszerű tisztasággal nemesíti Ady gyanúba fogott alakját: olyasmivel biztatja az olvasót, hogy még ebből a kegyetlen, csatás, tiprottan is tiporni akaró, minden Júdást fölfeszítő szellemi harcosból lesz lassanként a legnagyobb szívű magyar költő. Mert azt már ma is érezzük, hogy az Ady Endre bánata sokkal férfiasabb bánat még a Petőfi fiatalos, örökszép elborongásainál is; nem sértünk meg vele senkit, ha a nagy gyermek Petőfi mellett a magunk megsiratásáig férfinak látjuk az Ady vergődő, igazságkereső alakját.

Van egy sajátsága Ady egész költészetének, mely szembeállítja csaknem minden eddigi magyar költővel. Ady költészete ti. az éj költészete. Ha köteteit végigforgatjuk, csapatosan feketéllik ránk az Éj, az Este neve. Az Istenre találás szaka is az éjszaka nála: nem szép tüzes nappalon, hanem háborús éjjel jön el hozzá az Úr. Gyónni, vezekelni is csak álmatlan éjórák során tud. Sokszor emlegetett csillaga nem a Nap, hanem a hideg Hold. Ködös, süket nótát zengő őszi estén vár valakire; holdvilágos éjszakákon látja a felénk ügető halál-lovakat. Regék halk éjén vall titkot neki a Margitsziget is. A bukó-csillagos éjeket el sem tudja képzelni maga nélkül; hiszen a mámoros kusza estnek nevezi magát. Nagy, ifjú, éhes, piros éjszakáit idézi untalan. Azt mondja egyhelyt: „Én magyar daccal ébren voltam akkor, mikor mindenki aludt." Ez a lélekbeli, belső értelmen kívül egész naiv módon azt is elárulja, hogy írója testben is átvirrasztgatta a boldogan aluvók éjszakáit. Adynak az élete: egy átvirrasztott szakadatlan éj. Minden elemét ez adja költészetének, mert az életét kell dalolnia. Az éjszakai élet: mámorosabb, álomszerűbb, ködösebb, mint a nappali. Nem rikoltanak ránk a napsugár éles fényében kigyulladt tárgyak, alszik az élet nappali zúgása, de sejtelmes ködök bolyonganak az éggel sötétbe folyó föld határain; a hideg Hold néha ezüstös fátyolt tereget a felhőkre, vizekre, csak azért, hogy az árnyak még sötétebben hatalmaskodjanak; halk és babonás nesszel jár az éjfél, minden dolog szimbolikus álarcot ölt, s ha még hozzá az agyunk is mámoros, egész új világ vadonába estünk, amelynek mások a törvényei, mások a szólamai, mások a szerelmei, diadalmai, örömei, bánatjai, mint a szürke nappaloknak. – Ha valahol, úgy itt tapinthatunk az Ady Achilles-sarkára, arra a pontra, ahol a legérzékenyebb és legsérthetőbb. A képzeteknek ez az éjjeli járása magyarázza meg gondolatainak furcsa ugrásait, de egyúttal nagyszerű villanásait is; ez érteti meg velünk, miért olyan szomorú minden fény ebben a birodalomban, miért van sokszor íze a szavaknak, miért nem találjuk meg sokszor magunkban a megfelelő segítő hangulatot. Ady költészetében mintha soha nem volna tiszta

kék az ég, a Nap mintha számkiüzetett volna egészen. A májusi zápor után azért olyan szokatlanul üde, nappalos csengésű a többi éjjeli dúdolások közt. Költészetének különös hatása, triviálisan kifejezve, onnan van, mert a legtöbben mégis csak éjjel aluszunk. Ez az éjszakai lázas munka fejlesztette ki Ady képzeletét vizionáriussá. Ez teszi sokszor fakóvá gondolatait. Költészetének általában valami barnás-fekete, kékes-fekete tónusa van, ha egészben gondoljuk át. Mennyivel tüzesebb, pirosabb, naposabb a Petőfi világa! Mintha soha nem ismert volna ködöket, sem a természetben, sem a lelkében. Ha áll a Rostand Chantecler-jének mondása: „O Soleil! toi sans qui les choses ne seraient que ce qu'elles sont!" nagy igazság rejlik Adynak is abban a sorában: „Mámoros éjszakák, nekem hajnalt hoztatok". Jó az éjszakát szeretni, mert belőle szakadnak a hajnalok.

Ady Endre, mint minden ember, két lélek. Az egyik a csatás, sokszor káromkodó, rendbontó és bálványdöntő külső ember, a másik az élet sötét vizének partján ülő, minden titkok-titkát álmodozó, szomorúan igaz ember. Harcosnak indult, de győzelme az lesz, mikor önmagát győzi meg s ennek a nagy fordulónak tisztább, fehérebb jövendőt mutató határvonalán áll ma. Minden harc: félkudarc; Ady sem háborúskodó verseivel nyer bebocsátást a számottevők gyülekezetébe, hanem a magamegadás, a vergődő embertestvéreinek sorsát sirató dalaival. Különben új dallamokat, új színeket is ezekben a magát szinte elfelejtő költeményeiben hoz; duhajabb dalai ősi, szokott magyar hangok. Új kötetében kevesebb a káromlás, több a halkan zengő szó; a heródesi kegyetlenségek, azok a lelketlen, bár megdöbbentő szavak: ha én pusztulok, pusztuljon más is! – átszelídülnek emberszerető, emberbánat-megértő testvérszavakká. Az arany nyomorult dicsőítése, mint egy hamis drágakő, kiesett költészetének nemes foglalatából, s helyébe falusi kis mártíroknak, a jövendő fehéreinek, a ma feketéinek igazán a fájásig megindító kísérő dalait illesztette be. Egyszóval: költészete mélyebbült, mert megbocsátóbbá, emberiebbé lett. – Mi a hazaszeretet, ha nem az a kitéphetetlen, szívünkben gyökerező érzésszál, amely visszaránt az idegen, fényes tornyok magasaiból a mi szürkén is szeretett bölcsőhelyünkre? Az Ér befuthat a nagy Oceánba, de mégis csak addig Ér, míg a maga útján a maga vizét görgeti; s minden megérkezésnél szentebb a kiindulás. Ady a feldobott kőnek remek példázatával festi meg a maga sorsát, a maga mivoltát: ha százszor feldobtok, százszor visszahullok hozzátok, reátok, s példás alakban orcátokra, lelketekre ütök. Ennek a nehány sorból álló nagy igazságnak szárnyat és zenét ad a bibliás ódonsággal zengő szavak hullámzása.

Szimbolizmusa a „Szeretném, ha szeretnének" kötetében éri el legtisztább, legművészibb fokát. A régi homályosság, a kusza összevisszaság megszűnt, a chiaroscuro festészetbeli alkalmazása Adynál költészetivé lesz. Alig tudok a télbe lépő ősznek, a természet és az emberi lélek elalélásának szomorúságára érzékeltetőbb hangokat, mint a Nem először sirok-nak ezt a négy sorát:

Tél-támadás: őszi lugasban
Légy zümmög, árván messze-messze.
Sajgó mezőt felhő ereszt be,
S dong az össze-vissza szél.

Az utolsó sor maga annyi emlékképet bír fölverni lelkünkben sajátságos monoton zsongásával, amennyit festmény talán soha. Én az ilyenekért szeretem Adyt. Az elátkozott vitorla: a legérdekesebb Ady-látomások közül való. A templom tornyán forgó szélvitorla madár volt valamikor; de egyszer nagyon fázott, elgubbaszkodott odafenn, megfogta a madárátok, és most ott forog keleti, déli szél vigalmában, örökké. Nem repülhet el a társaival. Akár a magyar lélek szimbólumának lássuk, akár a bajok keresztjére feszített Ember sorsának lássuk, felejthetetlen költemény marad. Pedig az egész csak tizenhat sor; nincs benne egy vasárnapi szó, nincs benne egy kivillanó

kép, s a maga egészében mégis drámaibb, mint pl. a Vörösmarty Vérnász-a. – Az Ázott szénarendek fölött elárulja, mennyire magyar talaj az Ady talaja; a szénarend-forgatásról ki gondolta volna, hogy valaha egy magyar költő költészetének kegyetlenül igaz, s éppen a költőjétől kimondott példázása lesz? A szivárvány halála, nehány idétlen szó híján, szintén kiváló bizonysága az Ady átviteles fantáziájának; s ebben az objektív leírásban hogy reszket, hogy fáj egy maga nevében kimondott szó nélkül is az író keserű szíve: „Nem valók az izzadt mezőkre eféle bolond és nagyszerű, szent, égi komédiák". – Hogy menynyire el tud lágyulni ez a különben is nagy gyermekember, akit sokan démoninak próbálnak kifesteni, legszebben hirdeti a Fehér lyány virágkezei verse. Nem merem megbontani virágszirmokhoz hasonló finomságát; olvassa el mindenki csöndben, késő délután, alkonyulat felé, a szobájában. A hóvár-bércek alatt: egy mozgó festmény; a szavak és sorok visszatérő fülünkbe-zubogásának szuggesztív hatásával. S aki nem érti Ady költészetét: ebben megtalálja legméltóbb magyarázatát. – A lelkek útvesztőjének ködbe vesző képét szinte babonás bravúrral írja meg Az elsüllyedt útak-ban.

Az a közvetetlenség, amellyel Ady lelkének ajtaját hol kinyitja, hol beteszi: érzéseinek szinte gyermeki őszinteséget ad. Újra le kell írnunk, amit már százan leírtak: Ady Endre testestől-lelkestől lírikus; olyan ember, akinek még káromlásaiból is dallamok születnek. Ezelőtt szerette magára ölteni a démoniság ijesztő ruháját; volt a szavai lendítésében is valami póz, valami színészi gesztus. Ebben az új kötetében lehullottak a sallangok; a hang elvesztette csináltságát, a szívtől a szájig tartó út megrövidült, úgyhogy a szavak mindig nemes árulói lesznek az érzéseknek. Nem kell szégyellnie a költőnek, hogy kritikusai, azok, akik rámutattak fogyatkozásaira, hatottak reá az örök dicsőítők mellett is. Ady, az ember, csaknem mindig rokonszenvesebb volt eddig Adynál, a költőnél; most a kettő eggyé lett s a jó elmosta hatalmával a rosszat. A bánat, a léleknek ez az alkonyatias félgyásza, igazán megindító dalokat csal vallomásképen az Ady zeneszerszámjára. Aki megírta a Négy-öt magyar összehajol-t, a Küldöm a frigyládát, az Egyre hosszabb napok-at, és különösen a gyönyörű Mentő glóriát, annak a vergődések hosszú hídján kellett átvánszorognia, míg meglátta az égre és az emberek szemébe fölírt világigazságot: akik ezen a földön élnek, nyomorultak és szenvedők; mindannyian egy nagy eleven test részei vagyunk, s ha valakit megbántunk: mindig magunkat is megbántjuk benne; ennek a világi tragikomédiának csak egy becsületes szerepe van: a Szeretet, s ez is olyan, hogy nem lehet eltanulni, sem megtanulni addig, míg szívünkre reá nem találunk. Ady Endre rátalált magára, azért nekünk olyan becses és olyan jóleső ez az új könyve, amely talán őszintébb minden eddigi köteténél.

Ha fogyatkozásaira vetnénk ítélő szavunkat, fölhozhatnánk, hogy gondolatai néha elszíntelenítik verseit, s rímekbe foglalt szentenciákat kapunk költemények helyett; hogy pongyolasága néha bántó gondatlansággá fajul; hogy sokszor nem tud vagy nem akar egészet adni, még ha témája siratja meg, sem; hogy itt-ott még föl-fölvillan a szó-zsonglőr bravúroskodása; hogy fantáziája a szakadatlan hajrában el-elveszti rugékonyságát, s ilyenkor zene helyett disszonáns dallamtalanságot, színes képek helyett fakó prózaiságot, célrajutás helyett félúton abbamaradást hoznak a szeszélyes percek. De egy művésznek a nagyságát sohasem a gyönge, hanem mindig a legjobb alkotásai mérik; s Adynak még a gyöngeségeiben is van egy erőssége: az, hogy előtte még nem igen jártak azon az úton, amelyen megbotlott.

Ez a költő: bányász, aki sötétben kergeti a „vak eret", lent, a lélek mélységeiben. Isten gyönyörű napját nagy-néha látja, s szeme mintha nem bírná el ezt az erős fényt: rebeg belé. De az éjszakának magunkba mélyítő hangtalansága rejtelmes fekete sátorként borul föléje; mint a Pythia papnője, a szerelem-mámor-baj székén ülve: sokszor érthetetlennek tetsző szavakat suttog, amelyekből nekünk kell kihüvelyezni az igazi jelentéseket. Ahányan próbáljuk, annyiféleképpen magyarázzuk: mert az igazi költőnek sok oldala van, s minden irányból mást mutat, bár ugyanaz. De abban valahányan egyetértünk, ha komolyan beláttunk Adynak a lelkébe, hogy ő igazi fia

korának; s ennél nagyobb címet ne várjon senki. Én a magam nevében így mutatnék rá, ha idegennek kellene elárulnom:

Íme egy ember, aki a poklot megjárta. És szenvedett, mert szeretett.

d) A költő életében megjelent további Szsz-kiadások

Második kiadás. Bp., 1910. Nyugat, 129.
Harmadik kiadás. Bp., 1918. Pallas, 136.
Negyedik kiadás. Bp., 1919. Pallas, 134. (E kiadás már a költő halála után jelenhetett meg.)

KIEGÉSZÍTÉS A GYŰJTEMÉNYES KÖTETEK KIADÁSTÖRTÉNETÉHEZ

A gyűjteményes kötetek kiadástörténetének az AEÖV III-ban közölt (192) adatait csak a közben eltelt időben megjelent gyűjtemények adataival egészítjük ki:

AEöv-36
ADY ENDRE ÖSSZES VERSEI.. (Az utószót írta Láng József és Schweitzer Pál) 1–3 kötet. Bp., 1995. Unikornis Kiadó, 1.320., 2. 320., 3. 330., utószó, mutatók 331–360. A magyar költészet kincsestára 38. kötet

AEöv-37
ADY ENDRE ÖSSZES VERSEI. (A szöveget gondozta és a jegyzeteket összeállította Láng József és Schweitzer Pál.) Bp., 1997. Osiris Kiadó. 1216., jegyzetek: 1217–1488. Javított szövegű kiadás.

AEöv-38
ADY ENDRE ÖSSZES VERSEI. (A szöveget gondozta és a jegyzeteket összeállította Láng József és Schweitzer Pál.) 3. javított kiadás. Bp., 1998. Osiris Kiadó. 1488.

AEöv-39
ADY ENDRE KÖTETBEN MEGJELENT ÖSSZES VERSE. Kisújszállás, 1999. Szalay Könyvkiadó.
A kiadvány csak az Ady életében megjelent kötetek verseit tartalmazza.

AEöv-40.
ADY ENDRE KÖLTEMÉNYEI. (A szöveggondozás Láng József és Schweitzer Pál munkája.) Bp., 2000. Helikon Kiadó. 1334. A magyar líra klasszikusai

AEöv-41
ADY ENDRE ÖSSZES VERSEI. Bp., 2000. Anno Kiadó, 544.
Az Athenaeum 1930-ban közreadott összes versek reprintje

AEöv-42
ADY ENDRE ÖSSZES KÖLTEMÉNYEI. Impresszum Kiadó [Hely- és időmegjelölés nélkül] 1006.
A kiadvány nem tartalmazza a kötetekbe nem sorolt verseket.

2. számú függelék
A verscímek változatai

FOLYÓIRATBAN	KÖTETBEN
Így éltünk vitézmódra	Bujdosó kuruc rigmusa
Miért is, miért is?	Négy-öt magyar összehajol
Néhány januári nap	Kuruc Ádám testvérem
A végtelen szerelme	Csókokban élő csóktalanok
Dal egy Ágneshez	Biztató a szerelemhez
Őszben van a sziget	Őszben a sziget
Észak és dél	Északi ember vagyok
Asszir király síremléke	Ezvorász király sírirata
Haragvó bércek alatt	Betemetik a tavat
A Szajna éjjel	Ujjak a Szajnában
Néhány januári nap	Megint Páris felé
Új vitézi ének	A harcunkat megharcoltuk
Aki helyemre áll majd	Aki helyemre áll
Még hosszú az erdő	Hosszú az erdő
Az örök iramodás	Az örök halálmenet
Tegnapiak és maiak	Mai asszonyok udvarában
Virág-kezek a fejemen	Fehér lyány virág-kezei
A jövőben élők	A ma kiebrudaltjai
A szent varjak	Varjak, szent madarak
Daloljatok, fehér seregek	A Jövendő fehérei
Miért szép a halál?	Másokért halunk meg
Az én apám	Proletár fiú verse
Elmegyek én tihozzátok	Menekülés úri viharból
Már holnap megyek	Apámtól, anyámtól jövén
Az öreg Kunné meghal	Az öreg Kunné
Csönd a faluban	Rettegésben a falu
Sárga, őszi rózsa	Őszi, forró virág-halmon
A csacska falusi Tél	A hatalmas Tél
Egy új virágének	Virág-fohász virágok Urához
Vezeklés a szomorúságért	Vezeklő vigadozás zsoltára
Indulás a zengő űrbe	Könyörgés víg halásért
Ne bocsáss rám bénaságot	Ne sújts bénasággal
Irigye az öregedőknek	Boldogok az öregedők
Bánom is én	Nem játszom tovább
Az Élet pirkadatán	A Halál: pirkadat

3. számú függelék
A folyóiratokban megjelentetett „mini-ciklusok” verseinek helye a kötet ciklusai között

Január 1.

Egy megíratlan naplóból →	A harcunkat megharcoltuk
A Halál: pirkadat →	Egyre hosszabb napok
Varjak, szent madarak →	A jövendő fehérei

Január 16.

A harcunkat megharcoltuk →	A harcunkat megharcoltuk
Két szent vitorlás →	Két szent vitorlás
Mai asszonyok udvarában →	A Hágár oltára

Február 6.

Megint Páris felé →	A vén komornyik
Kuruc Ádám testvérem →	Esze Tamás komája
A szivárvány halála →	A harcunkat megharcoltuk
Ujjak a Szajnában →	A vén komornyik

Március 1.

Virág-fohász virágok Urához →	Rendben van Úristen
Elfogyni az ölelésben →	Két szent vitorlás

Március 7.

Álmodik a Nyomor →	A Jövendő fehérei
A kétségbeesés dala →	Kötetben nem jelent meg

Április 1.

Tararrarom, hajh, tararrarom →	Egyre hosszabb napok
Nem játszom tovább →	Egyre hosszabb napok
Szelíd, esti imádság →	Rendben van Úristen

Április 11.

Az örök halál-menet →	A Hágár oltára
Üzenet Költőcske Mihálynak →	*A menekülő Élet* kötet
A tenger ákombákoma →	A harcunkat megharcoltuk

Április 16.

Zilahi ember nótája →	Esze Tamás komája
A tízéves Éva →	A Hágár oltára
Északi ember vagyok →	A vén komornyik

Május 1.

Betemetik a tavat →	A vén komornyik
Sirató ember dala →	Egyre hosszabb napok

Június 16.

Fehér lyány virág-kezei →	A Hágár oltára
Első szeretőm ölében →	Egyre hosszabb napok
Ezvorász király sírirata →	A vén komornyik
A Dál-kisasszonyok násza →	Esze Tamás komája
Emléksorok a Holnap új verseibe →	Kötetben nem jelent meg

Július 1.

Alázatosság langy esője →	Rendben van Úristen
Biztató a szerelemhez →	Két szent vitorlás
Az Anti-Krisztus útja →	Rendben van Úristen

Július 16.

Lelkem szerelmes fattyai →	Egyre hosszabb napok
A föl-földobott kő →	Esze Tamás komája
Könyörgés víg halásért →	Rendben van Úristen
Megölelném a lányod →	Két szent vitorlás
Zúg-zeng a Jégcimbalom →	A vén komornyik

Augusztus 1.

Vezeklő vigadozás zsoltára →	Rendben van Úristen
Duruzslás a jégveremből →	Egyre hosszabb napok
Aki helyemre áll →	A harcunkat megharcoltuk
A Csók-csatatér lovagjai →	A Hágár oltára
A Hóvár-bércek alatt →	A Hágár oltára

Augusztus 16.

Elindult egy leány →	A Hágár oltára
Kocsi-út az éjszakában →	Egyre hosszabb napok
Őszi, forró virág-halmon →	Áldott falusi köd
Boldogok az öregedők →	Egyre hosszabb napok
Szétverek majd köztetek →	A harcunkat megharcoltuk

Szeptember 1.

Az ifjú Rajnánál→	Egyre hosszabb napok
Fájdalmas, bús kitérő →	Egyre hosszabb napok
Bujdosó kuruc rigmusa →	Esze Tamás komája
Nézni fogunk, hejhajh →	A Hágár oltára
Valami még készül →	A harcunkat megharcoltuk

Október 1.

Valaki utána kiált →	Egyre hosszabb napok
Egyre hosszabb napok →	Egyre hosszabb napok
Rendben van, Úristen →	Rendben van, Úristen
Apámtól, anyámtól jövén →	Áldott falusi köd
Egy régi-régi fűz →	Áldott falusi köd
Heléna, első csókom →	A Hágár oltára
Akarom: tisztán lássatok →	A harcunkat megharcoltuk
Nem először sírok →	A vén komornyik
Sappho szerelmes éneke →	A vén komornyik

Október 16.

Az ágyam hívogat →	Egyre hosszabb napok
Őszben a sziget →	Két szent vitorlás
Hiába hideg a Hold →	Két szent vitorlás
Az elsőség jósága →	A harcunkat megharcoltuk
A vén komornyik →	A vén komornyik

November 1.

Imádság úrvacsora előtt →	Rendben van Úristen
Másokért halunk meg →	A Jövendő fehérei
Hosszú az erdő →	A harcunkat megharcoltuk
Négy-öt magyar összehajol →	Esze Tamás komája
Dudorászó, régi nóta →	A Hágár oltára

November 14.

Így szaladsz karjaimba →	Két szent vitorlás
Magyar vétkek bíborban →	A harcunkat megharcoltuk

November 16.

Harcos Gyulai Pál →	Esze Tamás komája
Ne sújts bénasággal →	Rendben van Úristen
Kisvárosok őszi vasárnapjai →	A vén komornyik

December 1.

Az Uraknak Ura →	Rendben van Úristen
Szívedet Isten segítse →	*A menekülő Élet* kötet
Fedjük be a rózsát →	Áldott falusi köd
Most pedig elnémulunk →	Egyre hosszabb napok
A tavalyi cselédekhez →	*A menekülő Élet* kötet
Kezdenek nyakukba venni →	Egyre hosszabb napok